

ISSN 0354-1991

HUMANITAS

**Stručni časopis studenata
Univerziteta u Nišu
Sveska za društvene nauke
3-4 /2022**

HUMANITAS

Stručni časopis studenata Univerziteta

Svesna za društvene nauke

Broj 3-4

Godina LIII

ISSN 0354-1991

Časopis izlazi dva puta godišnje

Prvi broj „Naučnog podmlatka” izašao je 1969. godine. Do 1970. godine časopis izlazi kao jedinstvena sveska, a od 1971. godine izlazi u tri sveske: za društvene nauke (Humanitas), za prirodno matematičke i tehničke nauke i medinske (Verba medica). Publikacije su izlazile do 1991. godine u izdanju Stručnog udruženja studenata Univerziteta u Nišu, a od 1992. godine izdavač je Studentski kulturni centar Niš.

Osnivač: Univerzitet u Nišu

Izdavač: Studentski kulturni centar Niš

Za izdavača: Aleksandar Blagojević

Glavni i odgovorni urednik sveske: prof. dr Dušan Ranđelović

Zamenik glavnog urednika: doc. dr Sara Mitić

Članovi redakcije: prof. dr Aleksandar Đorđević, prof. dr Marija Ignjatović, prof. dr Darko Dimovski, prof. dr Novak Krstić, prof. dr Uroš Zdravković, prof. dr Dušan Ranđelović, prof. dr Predrag Jelenković.

Članovi redakcije iz inostranstva: prof. dr Željko Bartulović, Sveučilište u Rijeci, Rijeka, Republika Hrvatska, prof. dr Angel Ristov Univerzitet “Sv. Kiril i Metodij” Skopje, Republika Severna Makedonija.

Sekretari redakcije: Katarina Milošević, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Darinka Ilić, Psihološko savetovalište za studente pri Studentskom kulturnom centru Niš.

Dizajn korica: Milana Stamenković

Štampa: Medivest KT

Tiraž: 100 primeraka

SADRŽAJ

Reč urednika.....	5
Natalija Todorović	
SRETENJSKI USTAV.....	7
Marija Vasić	
CENZURA I SLOBODA ŠTAMPE U EVROPI XIX VEKA SA POSEBNIM FOKUSOM NA KNEŽEVINU I KRALJEVINU SRBIJU.....	29
Jovan Božović	
NIKOLA PAŠIĆ I RADIKALNA STRANKA - IZMEĐU OPOZICIJE, VLASTI I KORUPCIJE.....	53
Stefan Stojanović	
FENOMENOLOŠKA I ETIOLOŠKA OBELEŽJA KOMPJUTERSKOG KRIMINALITETA.....	79
Aleksandra Jovanović	
RASKID UGOVORA O DOŽIVOTNOM IZDRŽAVANJU ZBOG NEISPUNJENJA UGOVORNIH OBAVEZA.....	101
Ana Zdravković	
ZLOUPOTREBA DOMINANTNOG POLOŽAJA KAO OBLIK POVREDE KONKURENCIJE U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE.....	125
UPUTSTVO ZA AUTORE.....	143

UDK: 342.4(497.11)''1835''

UDK: 323.22(497.11)''18''

Predato: 13.04.2022.

Prihvaćeno: 15.9.2022.

Pregledni naučni članak

Natalija Todorović¹
student doktorskih akademskih studija
Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu

SRETENJSKI USTAV

Apstrakt

Prvi ustavni akt Srbije je donet na praznik Sretenje 1835. godine, dok je naša država još uvek imala status vazalne zemlje. Bio je napisan u evropskom, liberalnom i demokratskom duhu, i kao takav, predstavljao je trn u oku velikih sila, te je pod pritiskom Rusije, Turske i Austrije, morao biti ukinut i sasečen u korenu, pre svoje praktične primene. Iz tog razloga je ostao upamćen u ustavnoj istoriji Srbije više kao ustavni nacrt i predstavlja nezaobilaznu tezu svakog razmatranja, upravo zbog svog neverovatno liberalnog karaktera koji ga je oslikavao i zbog kojeg su postavljeni dalji ustavni standardi za našu zemlju i njeno stanovništvo.

Ključne reči: Sretenjski ustav, knez Miloš, Dimitrije Davidović, Kneževina Srbija, ustavno uređenje.

¹ natalija.n.bogdanovic@gmail.com

Uvodna razmatranja

Na praznik Sretenje, 2. februara 1835. godine, donet je prvi Ustav Kneževine Srbije, poznatiji pod nazivom Sretenjski ustav. Donet je za vreme prve vladavine kneza Miloša, i predstavlja jedan od prvih demokratskih ustava u Evropi, koji je ostao upamćen u ustavnoj istoriji Srbije više kao ustavni nacrt. Razlog tome je što je on bio veoma kratkog veka, naime pod pritiskom stranih sila, iznenada je morao da bude ukinut, nakon svega 55 dana od njegovog donošenja, te nije ni imao priliku da zaživi u praksi.

Međutim i dan danas, kada govorimo o Ustavnoj istoriji Srbije, ovaj Ustav ostaje nezaobilazna teza svakog razmatranja, upravo zbog svog neverovatno liberalnog karaktera koji ga je oslikavao i zbog kojeg su postavljeni dalji ustavni standardi za našu zemlju i njeno stanovništvo. Ustav je sadržao revolucionarne ideje regulisanja unutrašnjih odnosa u državi, kao i podelu vlasti na tri funkcije, kakvu i danas poznajemo, tj. na: zakonodavnu, izvršnu i sudsku.

Da bi bolje razumeli nastanak ovakve ustavne ideje u našoj zemlji, kroz ovaj rad će se razmatrati društvene i političke prilike koje su dovele do stvaranja ovog ustavnog teksta, a i biće izvršena analiza istog, kroz širok spektar ustavnih ideja koje su njime želele da se postignu. Naravno, pored svega toga, nekako postaje neizostavno da se razmotre i razlozi ukidanja i suzbijanja ovih ustavnih vizija, i to još u korenu, pre bilo kakve praktične primene.

Glavni motiv koji želi da se postigne ovim radom je da se, uz sagledavanje uticaja društvenih, političkih i državnopravnih prilika koje su tada vladale u Kneževini Srbiji, shvati povod donošenja ovakvog Ustava, kao i da se uvide ideje koje su njime želele da se postignu i zašto one, kao takve, nisu uspele da zažive.

Stvaranje Sretenjskog ustava

Ustav Knjažestva Srbije iz 1835. godine je prvi ustav Kneževine, a poznatiji je pod imenom Sretenjski ustav jer je donet na Sretenje 2. februara 1835. godine (po novom kalendaru 14. februar). Donet je na Velikoj narodnoj skupštini u Kragujevcu i predstavlja jedan od najmodernijih i najliberalnijih ustava svog perioda. Srbija je tada dobila ne samo poprilično neobičan ustav demokratskog karaktera za to doba, nego je oformila svoj najviši pravni akt i pre velikih sila kao što su Turska, Rusija i Austrija. U to vreme, u Evropi, ustav su imale još i Švedska, Norveška, Španija, Portugalija, Holandija, Belgija, kao i niz nemačkih državnica. Na našu veliku žalost, ovaj Ustav je, usled pritisaka stranih zemalja, upravo zbog svog liberalnog karaktera koji je smetao zemljama uređenim kao apsolutističke monarhije, morao da bude kratkog veka, te je prvo bio privremeno suspendovan, a zatim i konačno ukinut za svega 55 dana od njegovog donošenja, tako da Ustav nije ni doživeo da bude primenjen u praksi. Međutim, za svega tri godine nakon ukidanja, Kneževina Srbija dobija nov Ustav, koji je u narodu poznat pod nazivom „Turski ustav“ jer je bio oktroisan u Carigradu, ali je bio znatno nižeg ranga od Sretenjskog, što je i glavni razlog zašto nam je bio „odobren“ od strane velikih sila. Dokaz da Sretenjski ustav nije zaboravljen u narodu je svakako taj da se i dan danas u našoj zemlji slavi datum njegovog donošenja kao nacionalni praznik.

Prilike koje su doprinele stvaranju ovakvog ustavnog akta su bile mnogobrojne i zavisile su kako od nacionalnih elemenata tadašnjeg stanja u zemlji, tako i od međunarodnih komponenata.

Političke prilike u zemlji koje su prethodile donošenju Ustava

Do realizacije stvaranja bilo kakvog zakonskog akta, a pogotovo najvišeg pravnog akta svake države, prethode mnogobrojne društvene i

političke okolnosti koje vladaju u zemlji, kako na njenom nacionalnom, tako i na međunarodnom planu. Sretenjski ustav je nastao tokom prve vladavine kneza Miloš, iskusnog, a čak i surovog vladara, koji je zemlju držao u svojim rukama sa namerom da njom vlada apsolutistički. Mada mnoge literature navode da je knezu takvog karaktera i stila vladavine, ovaj ustavni akt bio nametnut protiv njegove volje, postoje mnogi autori koji ovu tezu preispituju, budući da je gotovo nemoguće da sadržaj Ustava ne prođe kroz ruke vladara pre nego što se obelodani. Postavljaju se neizbežna pitanja, kao ta da li je knez ovakvog kalibra zaista mogao da ispusti iz ruke nadgledanje donošenja Ustava, i da li je njegov tvorac, Dimitrije Davidović, zaista mogao da izigra poverenje koje mu je poverio knez Miloš, ili je knez zajedno sa Davidovićem učestvovao u formiranju sadržaja ovog najvišeg pravnog akta.

Kao što je već pomenuto, donošenju Ustava su prethodile i neke međunarodne situacije, koje su dovele do toga da se omogući jednoj još uvek vazalnoj zemlji da sama uredi svoju unutrašnju upravu. Srbija je na osnovu hatišerifa iz 1830. godine dobila pravo da samostalno uredi unutrašnju upravu, što je sa sobom povuklo potrebu da donese svoj samostalni Ustav, kao i svoje samostalne zakone. Ovim hatišerifom je bilo knezu Milošu priznato naslednost kneževskog dostojanstva, što je podrazumevalo da se Turci više neće pitati za imenovanje vladara Srbije. Naravno, oni nisu rado doneli akt kojim su regulisali našu unutrašnju upravu na ovaj način, već je hatišerif nastao nakon što je Turska pretrpela vojne neuspehe sa Rusijom, posle sklapanja Jedrenskog mira 1829. godine, nakon čega Porta više nije mogla da odlaže i formalno regulisanje statusa Srbije. Bila je primorana da donese akt kojim će se ozvaničiti samouprava Miloševe Srbije. Hatišerifi iz 1830. i 1833. godine su oba prethodila donošenju Ustava, koji su i predviđali da Srbija treba sama da uredi svoju unutrašnju upravu.

Kada je sadržaj Ustava bio konačno gotov i obelodanjen na Velikoj narodnoj skupštini u Kragujevcu, njegov sadržaj nije mnogo

obradovao strane sile, te su Rusija, Turska i Austrija, koje su imale svoje interese u Srbiji ali sa suprostavljenim shvatanjima, našle da budu složne u jednoj stvari, a to je u osudi Sretenjskog ustava. Međutim, takve negativne reakcije nisu bile neočekivane, budući da za zemlje koju su apsolutističke monarhije, koje pritom ni same nemaju svoje ustave, čak i pojmovi poput narodne skupštine mogu da stvore strah imajući u vidu da ih podsećaju na francusku revoluciju. Drugo, ako je jedna mala i još uvek vazalna zemlja mogla da stvori ovakav liberalan ustav za svoje građane, šta bi sprečilo njihovo stanovništvo da očekuje i zatraži to isto. Ovakav strah i poređenje sa francuskom revolucijom je moglo da se uoči i po tome što je ruski diplomatski predstavnik u Carigradu izjavio za srpski Ustav da je to „francuski rasad u turskoj šumi.“ Ove sile su uspele zajedno da suspenduju Sretenjski ustav pozivajući se na formalnopravne elemente, odnosno na to kako zemlja sa vazalnim statusom nema pravo da samostalno donese najviši pravni akt. Knez Miloš je branio sadržaj Ustava, koji mu svakako nije odgovarao za njegovu ličnu vladavinu, ali nesumnjivo nije želeo dalje uplitanje bilo koje strane zemlje u unutrašnje uređenje Srbije. Međutim, kako nije uspeo da odbrani Ustav, morao je da ga suspenduje već nakon dve nedelje od njegovog donošenja, a potom i da ga trajno ukine za nepune četiri nedelje kasnije. Usled tako burnih reakcija i ubrzanih spletom događaja, Ustav nikada nije ni doživeo da bude primenjen u praksi.

Jedno od pitanja koje se nameće u svemu tome je i to da li je knez zaista bio protiv Ustava, kojeg je i branio i za koji je nemoguće da nije učestvovao, ili da mu bar sadržaj Ustava nije prošao kroz ruke pre skupštine u Kragujevcu, posmatrajući činjenicu da je knez i imao bekstvo iz afere Ustava preko Dimitrija Davidovića. Knez je, uz podršku Rusije, okrivio Davidovića za Ustav ovakvog sadržaja, te se on izvukao i ostao na čelu države, a Davidović je ispaštao na taj način da je do kraja godine bio smenjen sa svih državnih funkcija, tako što je poslat u prevremenu penziju. Imajući u vidu karakter kneza Miloša,

posmatrajući ga kao pametnog i iskusnog vladara, prosto je nemoguće bilo da nije predvideo ovakve reakcije stranih sila, pa i da nije imao pripremljenu zaštitu od njih kada do reakcija dođe, pa je ovakvo pitanje potpuno opravdano i na svom mestu. Šta ako je knez želeo da umiri mase i česte bune protiv njega time što će doneti Ustav neočekivano liberalnog karaktera, čime bi se pokazao kao moderan i razuman vladar, a da pri tome nije imao nameru da po njemu vlada i očekivao da će imati izgovor i za njegovo ukidanje? Šta ako se ogradio od Ustava postavljanjem Davidovića za autora, i uspeo u tome da ostvari svoja dva cilja: da donese demokratski Ustav i da ga ukine, a pri tome se ogradio i u donošenju Ustava i u ukidanju istog?

Miletinova buna

Stvaranje Sretenjskog ustava je bilo u periodu poslednjih godina Miloševe prve vladavine, kada su bili veoma uzburkani politički i društveni odnosi u zemlji.

Nezadovoljstvo Miloševom vladavinom je počelo da se iskazuje već tokom prvog perioda vladavine, kada su se javile mnogobrojne bune, kao što su: 1817. godine buna Sime Markovića i Pavla Cukića u šest nahija, 1821. godine buna Marka Todorovića Abdule i Stevana Dobrnjca u Požarevačkoj nahiji, 1825. Miloja Petrovića Đaka u Smederevskoj i drugim nahijama, 1826. Đorđa Čarapića u Beogradskoj nahiji. Bune su bile kako starešinske tako i narodne, jer su nezadovoljne starešine predvodile nezadovoljan narod. Pored toga što je Hatišerif iz 1830. godine predviđao postojanje državnog organa u vidu saveta narodnih starešina, koji bi delio vlast sa knezom i samim tim ga ograničavala, Miloš nije pokazivao nameru u tome da će oformiti jedan takav savet. Prvi čovek koji je pomenuo da je Srbiji potreban ustav, je bio Jovan Simić Bobovac, koji je za takvu svoju smelost platio glavom 1832. godine. Međutim, nezadovoljstvo u narodu se nastavilo, i knez je malo

po malo bio primoran da reguliše pitanje unutrašnjeg uređenja zemlje. Tako je između 1830. i 1835. godine nastalo nekoliko ustavnih nacrti, koji bi, između ostalog, regulisalo i pitanje organizovanje državne vlasti. Pod izgovorom da nije još postojao adekvatan ustavni nacrt, knez Miloš je odugovlačio donošenje ustava.

Događaj koji ga je napokon naterao na taj sledeći korak, tj. održavanja Narodne skupštine i donošenje ustava, u literaturi se navodi da je bila Miletina buna, koja se dogodila neposredno pre stvaranja ovog ustavnog akta, u januaru 1835. godine. Ime je dobila po Karađorđevom barjaktaru Mileti Radojkoviću koji je sa nekoliko uglednih ljudi, digao bunu protiv kneza uputivši se za Kragujevac. Toma Vučić je pristao da ih pusti u grad, pod uslovom da ne prilaze kneževom konaku. Zahvaljujući tome, buna nije imala krvav ishod, nego je više ispala kao ozbiljna demonstracija. Među istaknutim starešinama koji su pokrenuli bunu u narodu, pored Milete Radojkovića, našli su se i Stojan Simić i Avram Petronijević. U zahtevu bune, koje su sastavile starešine sa narodom, našle su se:

1. Da se ustanovi savet narodni i utvrde uzajamni odnosi između kneza, saveta i naroda;
2. Da se obezbedi život i imanje svih građana u Srbiji;
3. Da se obezbedi porez u opštoj novčanoj sumi u iznosu koji neće narod suviše opteretiti.

Mnoge istorijske knjige tumače ovaj događaj kao okidač za stvaranje Sretenjskog ustava, ističući da su pobunjenici uplašili kneza i naveli ga da što pre dovede do stvaranja ustavnog akta, takvog sadržaja da će ih zadovoljiti i umiriti. Knez je zaista neposredno nakon ovog događaja sazvao Narodnu skupštinu na Sretenje 14. februara 1835. godine (po starom kalendaru 2. februara 1835.), na kojem je Srbija dobila svoj dugoočekivani Ustav.

Velika narodna skupština u Kragujevcu

Kao što je već rečeno, na osnovu hatišerifa iz 1830. godine, Srbija dobija pravo na vlastitu unutrašnju upravu, te se javila potreba da se donese adekvatni ustav i propišu zakoni u skladu sa njim. Knez Miloš se za to pripremao još ranije, budući da je osetio da se u narodu, a pogotovo među starešinama, javlja sve veća težnja da se njegova vlast ograniči. Ovako, uz „njegov“ Ustav, mogao je da utiče na to u kolikoj meri i na koji način će do ograničenja doći.

Pripremljeni novi Ustav je trebalo obelodaniti, što je učinjeno za Sretenje, 2. februara 1835. u Kragujevcu, na Velikoj narodnoj skupštini, kojoj je prisustvovalo oko 4000 ljudi. Na njoj su bili, naravno, narodne starešine, ali i mnogobrojni kmetovi, činovnici, kao i od naroda izabrani poslanici.

Zasedanje skupštine je trajalo tri dana i to na kneževoj livadi. Prvog dana je održana beseda, pri čemu istoričari nisu sigurni ko je održao besedu, da li je knez Miloš ili Davidović, ali njome su izložene tri najznačajnije tačke:

1. Razlog sazivanja Narodne skupštine – odnosno donošenje srpskog ustava;
2. Uspostavljanje Državnog saveta u sklopu koga će biti šest ministara (popečitelja), kao najviši organi vlasti pored kneza;
3. propisivanje i „pregledanje“ knjige građanskih i krivičnih zakona.

Održavanje skupštine je proteklo svečano, pri čemu je ona zasedala tri dana. Prvog dana je bila održana kneževa beseda. Drugog dana, nakon što je knez objasnio sistem nove uprave koja će se zavesti u državi, pročitana je tekst novog Ustava i ukaz o osnivanju Državnog saveta. Skupština je predlog Ustava prihvatila jednoglasno, javnim glasanjem i bez ikakvog daljeg pretresa. Na Ustav su dalje knez i poslanici položili zakletvu, ispod nove zastave (propisane novim Ustavom) sa grbom Srbije. Trećeg dana, skupština je predala knezu

poklone, tzv. „Predaja darova“ kao što su sablja, brilijantska čaša i pisma, kao simbol narodnog veselja, blagoslova i zdravice za novi Ustav i za pozitivno okončenje poslova sa Portom. Kraj skupštine je proglašen kneževom besedom, odnosno na isti način na koje je njeno zasedanje i bilo započeto.

Tako da je Ustav bio oktorisan od strane kneza Miloša. Sretenjski ustav je prvi ustav naše vazalne zemlje, u kome se predviđala i Narodna skupština i na osnovu koga je ustanovljeno ministarstvo. Ustav je predviđao da se Narodna skupština sastoji iz sto „najodabraniji, najrazumniji, najpošteniji i povjerenije narodno u najvećem stepenu zaslužujući deputata iz sviju Okružija i svega Knjažestva Srbije.“

Nakon što je Ustav bio pročitao od početka do kraja, od poglavlja do poglavlja, usvojen je jednoglasno, ali kao što je poznato, ovaj naš prvi Ustav je bio izuzetno kratkog veka, tako da nije ni opstao dovoljno dugo da bar bude primenjen u praksi. Koliko je brzo bio donet i izglasan, toliko brzo je i bio ukiut.

Sretenjski ustav

Ustav je bio sačinjen iz 142 člana, a koji su bili grupisani u 14 glava, tako da su bila obuhvaćena sva pitanja uobičajna za predmete ustavnog regulisanja. Prve tri glave su se ticala bitnih atributa Kneževine Srbije, a to su „Dostoinstvo i prostor Srbije“, „Boja i grb Srbije“ i „Vlasti srbske“. Tako su u prvoj glavi sadržane odredbe kojom se određuje status Srbije i njena teritorijalna organizacija, dok druga glava sadrži uobičajne simbole državnosti tj, odredila je grb i nacionalne boje u vidu zastave. Treća glava Ustava je jedna od najznačajnijih, po čemu se on pamti i dan danas, a to je glava označena kao „Vlasti srbske“ po kojoj je izvršena podela vlasti kakvu i danas poznajemo kao temelj moderne demokratije, tj, izvršena je podela vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Nosioi zakonodavne i izvršne vlasti su bili knez i

Državni sovjet koji čine šest popečitelja i koji rukovode pojedinim resorima. Mada nije bila navedena, određenu ulogu u zakonodavnoj vlasti je igrala i Narodna skupština, koja je i sama učestvovala u donošenju ovog Ustava. Četvrta glava „O zakonodavstvu i načinu kako ga valja voditi, voobšte“ uređuje zakonodavnu funkciju. Knezu je posvećena najveća glava Ustava, peta glava, koja je nosila naziv „O Knjazu serbskom“, šesta glava je posvećena Državnom sovjetu, sedma o sudskoj vlasti, o osma se ticala Narodne skupštine.

Deveta glava je bila „O crkvi“, deseta „O finansiji“, a jedanaesta glava je takođe bila jedna od najznačajnijih glava po kojoj je Ustav i dobio status jednog od najliberalnijih ustava tog vremena. Naziv glave je bio „Opštenarodna prava Srbina“. Dalje, dvanaesta glava je sadržala prava činovnika, trinaesta se odnosila na „Promene i dodatci k ustavu knjaževstva Srbije“ i, na kraju, četrnaesta glava je sadržala Zaključak („Zaključenije“).

Podela vlasti po Sretenjskom ustavu

U trećoj glavi Ustava, koja nosi naziv „Vlasti srbske“ propisano je da se vlast deli na: zakonodateljnu, zakonodavnu i sudejsku. Takva podela odgovara i današnjoj, demokratskoj podeli vlasti, tako da možemo primetiti koliko je ovaj Ustav bio ispred svog vremena i kako je postavio temelje ustavnosti. U toj glavi, precizira se da zakonodavna i izvršna vlast pripadaju knezu i Državnom savetu, u čijem sastavu ulazi šest popečitelja. U članu 16. Ustava se navodi da je Knez šef države, a Državni savet najviša vlast u Državi do kneza. Pored ovih organa, postoje i sudovi i Narodna skupština, kojoj je posvećena Osmo glava Ustava. Ustavom se predviđalo i trostepeno sudstvo: Okružni sudovi koji će suditi u prvom stepenu, Apelacioni (Veliki) sud u drugom i Državni sovjet kao trećestepeni sud, tj. Sovjet će odrediti jedno odeljenje koje će predstavljati sud trećeg i poslednjeg stepena. Takođe se garantovalo

nezavisnost i samostalnost u radu sudova tako da: „Sudija ne zavisi u izricanju svoje presude ni od koga u Srbiji, do od zakonika srpskog; nikakva ni veća ni manja vlast u Srbiji nema prava odvratiti ga od toga ili zapovediti mu da drugačije sudi, nego što mu zakonom pretpisuju.“ U Ustavnom aktu se takođe navodi da će se strogo poštovati i nadležnost sudova.

Doktrina podele vlasti nalazi se još u dokumentima dveju velikih buržoaskih revolucija, američke i francuske, preovlađuje u ustavnim monarhijama u 19. veku, i predstavlja rešenje pomirenja monarhijske vlasti i naredne suverenosti.

Načelo podele vlasti na zakonodateljnu, zakonodavnu i izvršiteljnu i sudsku nije dosledno bilo sprovedeno, i ako ono zauzima sam početak ustavnog teksta, naime, centralni organi vlasti su: knez, Državni sovjet i Narodna skupština, a srpske vlasti čine samo: knez i Savet. Kako Ustav nije svrstao Narodnu skupštinu u organe srpske vlasti, zakonodavna i izvršna vlast pripadaju samo Savetu i knezu. Takođe u članu 78. Ustava, primećujemo da je Državnom sovjetu dato i učešće u sudskoj vlasti, te se uočava da načelo podele vlasti nije ni ovde ispoštovano, i ako se u glavi Ustava koja se odnosi na nadležnosti Državnoga sovjeta ne pomiinje njegova sudska vlast, već samo izvršna i zakonodavna.

Knezu je bila posvećena najveća glava u Ustavu, u kome se navodi da je on šef države, koji izdaje zakone, i koji preko popečitelja upravlja poslovima izvršenja, kao i što imenuje sve vlasti i činovnike. Kneževu dostojanstvo je nasledno, tako što ga nasleduju muški potomci, a ukoliko njih nema, onda nasleduju muški potomci njegovog brata, ukoliko ih i on nema, onda muški potomci kneževih kćerki. Kao i u drugim monarhijskim ustavima u 19. veku, knez je proglašen za neprikosnovenog i neodgovornog. Kako se navodi u članu 15. Ustava „on ne odgovara ni za kakvo delo vladjenja ni pravljenja“. Odgovornost za njegova dela snose ostale srpske vlasti, bez čijeg potpisa se ne mogu izvršavati kneževi nalozi.

Državni sovjet je telo kojim su srpski velikaši nastojali ograničiti kneževu vlast i nastao je kao rezultat borbe između kneza i starešina, koja je započeta još u vreme Prvog ustanka, kada je osnovan Praviteljstvujušči sovjet. U Sovjetu su narod i starešine videli šansu da obezbede svoja prava i spreče kneževu samovolju, a sa druge strane je ovaj organ išao i u korist zainteresovanih stranih sila, jer su u njemu videle šansu za suprostavljanje knezu, stvaranjem protivteže u vlasti, čime bi sebi olakšali mešanje u unutrašnji rad države. Kako se navodi u članu 45. Ustava, Državni sovjet je druga najviša vlast u Srbiji, a prva je naravno knez. U članove Sovjeta su se ubrajali predsednik, sekretar, neodređen broj savetnika i popečitelji (ministri). Knez je imao pravo da postavlja savetnike, ali nije mogao da ih po svojoj volji smenjuje. Mada u samom Ustavu nema takve izričite odredbe, navodi se u članu 15. Hatišerifa da se garantuje članovima Sovjeta kako ne mogu biti smenjeni bez teške krivice. Pravo zakonodavne inicijative imaju knez i Državni sovjet. Zakonodavni organi su knez i Sovjet, a njihove članove imenuje naravno knez. Prema odredbama Ustava, faze zakonodavnog postupka nisu jasno utvrđene, kao što nije precizno razgraničena uloga kneza i Sovjeta. Kao zakonodavni organ se javlja knez i Sovjet čije članove knez i postavlja, a ne narodna skupština, koju ne postavlja lično šef države. Međutim, postoji jedna prednost na strani Sovjeta u ovom postupku, a to je kada bi se iznosio zakonski predlog, knez je imao pravo da ga dva puta odbije, a već trećeg puta bi morao da ga usvoji, osim u slučaju kada bi jedan takav predlog išao na štetu naroda, ustava ili države.

Izvršnu vlast dele knez i Državni sovjet. Sovjet u svom sastavu ima šest popečiteljstava: spoljašnjih poslova, unutrašnjih poslova, pravosuđa, finansija, vojske i prosvete. Popečitelji ne obrazuju kolegijalno telo tj. vladu. Za svoj rad su odgovorni direktno knezu koji ih dalje može smeniti, ali da pri tome oni i dalje mogu da ostanu u Sovjetu kao savetnici. Savetnik i dalje ima odgovornost za svoj rad, mada nisu politički odgovorni ali mogu odgovarati za kršenje Ustava,

prava građana, povredu sultanove i kneževe ličnosti, kao i svaki drugi građanin. Dakle, po ovom Ustavu, popečitelji su odgovorni za svoj rad, pri čemu svake godine podnose izveštaj o svom radu knezu, Državnom sovjetu i Narodnoj skupštini i mada ih knez može smeniti, oni i dalje ostaju savetnici. Kako za njihovu odgovornost nije predviđena nikakva sankcija, tako se može reći da oni nisu politički odgovorni. Njihova krivična odgovornost jeste utvrđena, i to članovima 55. i 90., gde su i navedena dela zbog kojih se savetnik može optužiti, i to od strane Državnog sovjeta ili Narodne skupštine, međutim Ustav nije predviđao dalji tok jednog takvog postupka. Ako bi sud osudio savetnika, on bi mogao biti smenjen.

Narodna skupština se javlja kao treći organ vlasti koji je bio predviđen Sretenjskim ustavom. Ona nema pravo zakonodavne inicijative niti može da poziva popečitelje na odgovornost, ali može da izrazi želju za donošenjem zakona ili preispitivanjem rada određenog popečitelja. Narodna skupština je učestvovala u promeni Ustava. Kvorum je bio 3/4 članova, dok je za promenu Ustava trebalo da glasa 2/3 od broja prisutnih. Shodno tome ovaj Ustav spada u kategoriju čvrstih. Način izbora poslanika je ostavljen bio da se utvrdi posebnim zakonom, a jedini uslov koji je Ustav predviđao je da poslanici nisu mogli biti mlađi od trideset godina. Po pravilu, skupština bi zasedala jednom godišnje, o Đurđevdanu, a po potrebi bi mogla da se saziva i više puta. Skupština bi se sazivala i raspuštala kneževim ukazom.

Kao osnovna nadležnost Narodne skupštine, ubrajalo se utvrđivanje danka, odnosno, kako je to preciznije navedeno u članu 86. „Nikakav danak ne može se naložiti ili udariti bez odobrenija narodne Skupštine.“ Danak se utvrđuje za godinu dana, a ukoliko bi se utvrdilo da sredstva nisu bila dovoljna za tu godinu, ona se mogu tek od naredne godine uvećati, pri čemu je Popečiteljstvo finansija bilo dužno da svake godine podnosi Skupštini račune o prihodima i rashodima države. Ograničenja u radu narodne skupštine se videlo po tome što ona nije

mogla da donosi zakone, tj. nije imala pravo zakonodavne inicijative, i, takođe, mogla je samo da ukazuje na nepravilnost u radu pojedinih članova Sovjeta ili drugih vlasti, ali nije mogla da ih pozove na odgovornost. Možemo primetiti da se na osnovu ovog Ustava, prava vlast u Srbiji nalazi u rukama kneza i Državnog sovjeta, a da je Narodna skupština mogla da se indirektno pita o bitnim pitanjima, kao što je utvrđivanje danka, pa je bila u mogućnosti da, kroz odobravanje ili neodobravanje finansija državi, izrazi svoj stav o radu njenih organa. Možemo doneti zaključak da tada možda još uvek nismo uveli parlamentarizam, ali smo zato učinili prvi korak ka njemu.

Pravila i slobode građana utvrđene Sretenjskim ustavom

Jedan od značajnijih delova ustavne materije su svakako prava i slobode građana, tako da je i u Sretenjskom ustavu ovo jedan od važnih segmenata, kojem je posvećena jedanaesta glava Ustava. Kao „Obštenarodna prava Srbina“ razlikuju se ona prava koja su standardna, opšte prihvaćena i koja se nalaze u ustavima evropskih država, od onih koja su bila specifična za našu zemlju u to vreme, u skladu sa društvenim i političkim odnosima tada.

Regulisana su mnogobrojna pitanja koja se tiču direktno ljudskih prava i sloboda, među kojima se nalaze i: pravo na jednakost, pravo na ličnu slobodu, pravo na habeas corpus (po kome niko u Srbiji ne može da bude pritvoren duže od 3 dana, a da mu se ne utvrdi krivica ili ne pokrene sudski postupak), jednaka dostupnost poslova svakom srpskom državljaninu u skladu sa njegovim sposobnostima, nepovredivost ličnosti i privatnost, nepovredivost svojine, sloboda kretanja i naseljavanja, sloboda od kuluka i pravo na žalbu. Primećuje se da su sva građanska prava koja je predviđao ovaj Ustav, spadala u grupu ličnih prava. Tačnije, Sretenjskim ustavom nisu bila predviđena politička prava, kao što je npr. biračko pravo, sloboda štampe, mišljenja, okupljanja, udruživanja i sl.

Razlog tome može biti taj što je srpsko društvo u to vreme još uvek bilo nerazvijeno, ili je knez svesno imao takvu nameru da se takve odredbe ne unose u tekst Ustava, štiteći svoj dotadašnji politički položaj.

Pored toga, što je Ustav odredio mnogobrojna ljudska prava i slobode, predviđao je i obaveze za srpske državljane, kao što je u članu 122. rečeno da je svaki srbin dužan da plaća svake godine zakonom utvrđeni danak, od koga se niko ne oslobađa.

Dvanaesta glava Ustava, koja nosi naziv „Prava činovnika“ ukazuje na to da je Ustav donet na osnovu nezadovoljstva naroda. Naime, kako su činovnici bili nezadovoljni svojim položajem, a postajali su sve značajniji za državu koja se tek formira, ovim Ustavom su dobili izuzetno privilegovani status, tj. postali su doživotni i ostajali na funkcijama sve dok budu sposobni za rad. Posebno je Ustavom naglašeno da činovnički položaj nije nasledan. Bili su zaštićeni i u pogledu da nisu mogli biti premeštani na niža zvanja, niti su mogli biti otpušteni iz službe, osim u slučaju kada bi im se sudski utvrdila krivica. Imali su mogućnost da napreduju i pravo na penziju, ali naravno, snosili su odgovornost za svoj posao.

Ukidanje Ustava

Rusija, Turska i Austrija su imale svoje interese u Srbiji, koji su uglavnom bili suprotni, ali, po pitanju Sretenjskog ustava, ove tri sile bile složne u osudi. Prvenstveno, kako su one bile apsolutne monarhije, sami termini ustava, narodne skupštine ili prava građana, podsećale su ih na francusku revoluciju, a od koje su se veoma plašile. To se moglo uočiti i po tome što je ruski diplomatski predstavnik u Carigradu izjavio za srpski Ustav da je to „francuski rasad u turskoj šumi.“ Najveći strah ovih sila je nesumljivo bio taj da njihov narod ne zatraži jedan ovakav liberalan ustav, kakav je mala vazalna zemlja stvorila za sebe.

Kod njih je bio prisutan strah od širenja ideje ustavnosti, tako da su sve bile protiv odredaba našeg Ustava kojim su se prava građana regulisale, a i protivile su se ustanovi Narodne skupštine, koja ih je asocirala na revoluciju. Jedino što je za njih bilo prihvatljivo jeste ideja o Savetu, koji bi poslužio kao sredstvo ograničenja kneževе vlasti, i uz koji bi lakše sprovodile širenje svog uticaja unutar srpskih granica.

Srbija je svoj prvi pravi Ustav dobila čak i pre velikih sila kao što su Rusija, Turska ili Austrija. U Evropi su ustave još imale Švedska, Norveška, Španija, Portugalija, Holandija, Belgija i niz nemačkih državnica. Kako je Sretenjski ustav sadržao najliberalnija pravna načela za to doba, tako je i morao da bude kratkog veka.

Pozivajući se na formalnopravne elemente, tj. osporavajući Srbiji koja je imala vazalni status, da samostalno donosi najviši pravni akt, Rusija, Turska i Austrija su zajedno uspele da suspenduju Sretenjski ustav, tako da on nije ni doživeo svoju primenu u praksi. Ustav je privremeno bio suspendovan već nakon dve nedelje od donošenja, da bi ga kasnije knez trajno ukinuo za nepune četiri nedelje.

Knez Miloš je svoj Ustav branio pred velikim silama, i ako mu nije odgovarao, čime je interese države stavljao iznad svojih. Glavni motiv mu je nesumnjivo bio taj što je želeo da spreči da se bilo koja zemlja upliće u unutrašnje uređenje Srbije, čime bi pokazao i učvrstio samostalnost države. To naravno nije bilo izvodljivo, pa je usled pritiska, knez morao da ukine Ustav. Već do 17. marta, razrešio je sve ministre i Ustav je prestao da važi. Knez Miloš je uspeo da se izvuče iz ove afere donošenja Ustava, pa je, uz podršku Rusije, svu krivicu svalio na Dimitrija Davidovića. Do kraja godine, knez ga je oslobodio svih državnih dužnosti i poslao ga u penziju.

Značaj Ustava

U razvoju srpske države, Sretenjski ustav zauzima veoma važno mesto, zato se i dan danas slavi datum njegovog donošenja kao nacionalni praznik. Naime, on je predstavljao pravni izraz dovršene srpske revolucije, započete Prvim srpskim ustankom. Kao što smo mogli da vidimo, usled međunarodnopravnog položaja Srbije, koje je imala u to vreme, opstanak ovog Ustava je bio svakako nemoguć.

Pored toga što je Sretenjski ustav bio prvi ustav u istoriji Srbije, on je bio i prvi ustav na Balkanu. U to vreme je samo još Grčka uspeła da donese sopstveni ustavni akt. Dakle, Srbija je uspeła da reguliše svoju ustavnu materiju sa takvim odredbama koje čak i danas predstavljaju temelj liberalizma, a donet je u vreme kada mnoge zemlje, i razvijeniije i nezavisne, nisu imale svoje ustave. Za njega se može reći da je najbliži francuskim poveljama od 1814. i 1830. i Belgijskom ustavu od 1831. godine.

Formiranje ovog Ustava nije bio ni malo jednostavan. Njime je moralo da se uspostavi ravnoteža između kneza, starešina i naroda, da se nađe kompromis i da se oformi sistem po kojem će na dalje moći da funkcionišu zajedno. U Ustav su unete slobodoumne ideje, koje su ga i učinile toliko kontroverznim za ono vreme kada vladavina prava nije bila ostvarljiva u praksi, ali upravo su te ideje toliko i proslavile ovaj Ustav, tako što su stvorile osnovu demokratije kakvu i danas poznajemo. Možemo zaključiti da kratko vreme trajanja ovog Ustava nije umanjio njegov značaj, budući da je postavio temelje i podigao letvicu očekivanja kod srpskog naroda u pogledu šta to ustavna materija treba da sadrži, a time je dalje i omogućio Srbiji da nastavi sa svojom ustavnom borbom.

Zaključna razmatranja

Znajući da je Srbija bila u većitoj političkoj borbi za svoju nezavisnost, Sretenjski ustav je svakako predstavljao krunu naše borbe, kojom je ona bila realizovana kroz slobodu za samostalno regulisanje unutrašnjih odnosa, čime smo, neočivano za strane sile, iskazali velike liberalne i demokratske ideje, koje su bile nezamislive za tadašnji istorijski period. Negov kratak životni vek nikako ne umanjuje značaj ideja koje je sadržao, kao ni činjenicu da je Srbija imala ustav koji je bio daleko ispred svog vremena. Nažalost, upravo zbog svog liberalog sadržaja, on je morao da bude ukinut pod pritiskom Rusije, Turske i Austrije, dakle od strane zemalja koje su bile apsolutističke monarhije, pa su njih i sami termini ustava, narodne skupštine ili prava građana, podsećale na francusku revoluciju, koje su se i te kako plašile. Neverovatna je i ta činjenica da je Ustav, koji je pre svega donela nepismena vazalna zemlja, pa koji je dalje bio na brzinu napisan i usvojen, predstavljao toliku pretnju za opstanak stranih velikih sila, te da su morale zajedno, složno i brzo da reaguju protiv njega da bi ga zasekli u korenu.

Najvažnija pitanja ustavne materije koja su bila regulisana su svakako podele vlasti, kao i prava i obaveze građana. Vlast se delila na tri funkcije, međutim, načelo podele vlasti na zakonodateljnu, zakonoizvršiteljnu i sudsku nije dosledno bilo sprovedeno. Ustav je predviđao da su centralni organi vlasti knez, Državni sovjet i Narodna skupština, dok srpske vlasti čine samo knez i Savet. Kako Ustav nije svrstao Narodnu skupštinu u organe srpske vlasti, zakonodavna i izvršna vlast pripadaju samo Savetu i knezu. Takođe je Državnom sovjetu dato i učešće u sudskoj vlasti, te primećujemo da načelo podele vlasti nije ni ovde ispoštovano. Na osnovu toga vidimo da se, na osnovu Sretenjskog ustava, prava vlast u Srbiji nalazi u rukama kneza i Državnog sovjeta, a da je Narodna skupština mogla da se indirektno pita o bitnim pitanjima,

kao što je utvrđivanje danka, pa je bila u mogućnosti da, kroz odobravanje ili neodobravanje finansija državi, izrazi svoj stav o radu njenih organa. Možemo doneti zaključak da tada možda još uvek nismo uveli parlamentarizam, ali smo zato učinili prvi korak ka njemu.

Ustav je predviđao mnoga građanska prava i to isključivo ona koja su spadala u grupu ličnih prava. Tačnije, Sretenjskim ustavom nisu bila predviđena politička prava, kao što je npr. biračko pravo. Razlog toga može biti taj što je srpsko društvo u to vreme još uvek bilo nerazvijeno, ili je knez svesno imao nameru da se takve odredbe ne unose u tekst Ustava, štiteći svoj dotadašnji politički položaj. Predviđao je prava i slobode građana kao što su npr: neprikosnovenost ličnosti, pravo na zakonito suđenje, sloboda kretanja i nastanjivanja, nepovredivost stana, pravo na izbor zanimanja. Ustav je predstavljao je izraz dovršene srpske revolucije i promena koje su u Srbiji bile započete još Prvim ustankom.

Još jedan razlog više da se divimo ovakvom našem Ustavu, svakako su i okolnosti tadašnjeg vremena, odnosno koliko je bio nizak stepen pismenosti srpskog naroda, a Ustav odlikuje neverovatan nivo kvalitetnog sadržaja. Sadržao je veliki broj liberalnih ideja, nezamislivih za to vreme, čime su se stvorili temelji demokratskog uređenja kakvog i danas poznajemo, i nastavak borbe Srbije za svoju nezavisnost.

LITERATURA

1. Dr Sima Avramović, Sretenjski ustav – 175 godina posle, ANALI Pravnog fakulteta u Beogradu
2. Dr Vojislav Đurđić, dr Nebojša Randelović, mr Goran Ilić, *Srpsko državno tužilaštvo 1804-2004. godine*, Niš, 2004. godine
3. Ljubomirka Krkljuš, *Pravna istorija srpskog naroda*, Prometej, Novi Sad, 2002. godine
4. Vladimir Čorović, *Istorija Srba*, Beograd, 2014. godine
5. Radoš Ljušić, *Kneževina Srbija (1830-1839)*, Beograd 1986. godine.
6. Mladen Tišma, *Pravni transplant i prvi srpski ustav iz 1835.godine*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
7. Čedomil Mitrinović, Miloš N. Brašić, *Jugoslovenke Narodne skupštine i Sabor*, Beograd 1937. godine

Istraživačka građa:

1. Ustav knjaževine Srbije, 1835. godina, SANU, Narodna knjiga, Beograd, 1988. godine

Elektronske adrese:

1. Dr Radoš Ljušić, *Feljton: Dimitrije Davidović – orijentalni novinar i evropski političar*, urednik: Ilija Jovičević, dostupno na: <https://dokumen.tips/download/link/prof-dr-rados-ljusic-dimitrije-davidovic-orijentalni-novinar-i-evropski.html>, preuzeto: 05.05.2023.
2. Glas Šumadije, *Sretenjski ustav – prvi ustav moderne Srbije*, dostupno na <https://www.glassumadije.rs/sretenjski-ustav-prvi-ustav-moderne-srbije-4/> preuzeto: 16.09.2023. godine

Natalija Todorovic, PhD student
Faculty of Law, University of Niš

CONSTITUTION OF SRETENJE

Summary

The first constitutional act of Serbia was passed on the Sretenje holiday in 1835, while our country still had the status of a vassal country. It was written in a European, liberal and democratic spirit, and as such, represented a thorn in the side of the great powers, and under the pressure of Russia, Turkey and Austria, it had to be repealed and cut at the root, before its practical application. For this reason, it was remembered in the constitutional history of Serbia more as a constitutional draft and represents an unavoidable thesis of any consideration, precisely because of its incredibly liberal character that depicted it and because of which further constitutional standards were set for our country and its population.

Key words: Constitution of Sretenje, Prince Miloš, Dimitrije Davidović, Principality of Serbia, the constitution.